

150), og skuffelserne var formentlig en væsentlig ingrediens i den tiltagende desillusionering, der prægede Staunings sikkerhedspolitik i slutningen af 1930'erne og for eksempel fik udtryk i »lænehundstalen« i Lund i 1937. Bogen er på dette punkt et nyttigt korrektiv til den officielle tolkning i partihistorien *En bygning vi rejser*.

Afsnittet indeholder mange interessante detaljer, men jeg vil særlig fremhæve to mere generelle momenter i analyse, dels påpegningen af Staunings betydelige udenrigspolitiske interesse, dels og navnlig analysen af hans nordiske politik. Staunings forhold til partifællerne i Sverige og Norge var aldrig godt; han kunne dårligt med Hjalmar Branting, og heller ikke i 1930'erne lykkedes det at skabe en større indbyrdes forståelse; i forholdet til Norge lagde Grønlandssagen, som havde Staunings store interesse, gift i mange år.

Robert Petersens bog er, som det vil være fremgået, et kompetent håndværk, som vel ikke bringer opsigtsvækkende afsløringer, men som her og der føjer nye væsentlige detaljer til kendskabet til socialdemokratiets historie (ikke blot på forsvarsområdet for øvrigt), og som ikke mindst via en solid fornemmelse for partiets interne liv og dets skrevne og især uskrevne love giver tolkningerne en vinkel, som er nyttig for den, der nærmer sig de samme problemstillinger udefra.

1) Se *Om fredens nødvendighed* (1981), anmeldt i *Politica*, 14. årg., nr. 1, s. 138-39; og *Om nødvendigheden af dansk fredspolitik* (1982).

Nikolaj Petersen

Jadwiga Staniszkis, *Pologne: la revolution autolimitée*, Paris: Presses Universitaires de France, 1982, 335 s., 135,00 FF. (Tysk udgave: *Die sie Selbstbeschränkende Revolution*, Hamburg: WSA Verlag, 1983, 76,99 DM).

Alain Touraine, Francois Dubet, Michel Wieviorka et Jan Strzelecki, *Solidarité, Analyse d'un mouvement social, Pologne 1980-1981*, Paris: Fayard, 1982, 309 s., 65,00 FF.

De to bøger, der her skal omtales, handler om næsten det samme, og de er begge skrevet af sociologer, der var mere eller mindre involveret i den bevægelse, de analyserer. Blandt årsagerne til at bøgerne alligevel er ret forskellige kan nævnes blandt andet det personlige udgangspunkt, intentionen og den anvendte metode.

Jadwiga Staniszkis blev allerede i august 1980 under strejken i Gdansk medlem af den ekspertgruppe, der bistod strejkekomiteen med at forhandle sig frem til Gdansk-aftalens 21 punkter. Hun gik dernæst ind i Solidarnosc, hvor hun i et tæt samarbejde med ledelsen (KKP), fungerede videre som ekspert. Hun var således bevægelsens repræsentant i flere statslige kommissioner, og som noget af det sidste var hun med til at skrive Solidarnosc's program. Det dybe engagement er en del af baggrunden for en skarp kritik af eksperternes rolle, af bevægelsens struktur og funktionsmåde, og af en række politisk-taktiske beslutninger, først og fremmest afblæsningen af generalstrejken i marts 1981. Staniszkis betragter beslutningen som en fatal fejltagelse, der havde krigsretstilstanden som sin yderste

150), og skuffelserne var formentlig en væsentlig ingrediens i den tiltagende desillusionering, der prægede Staunings sikkerhedspolitik i slutningen af 1930'erne og for eksempel fik udtryk i »lænehundstalen« i Lund i 1937. Bogen er på dette punkt et nyttigt korrektiv til den officielle tolkning i partihistorien *En bygning vi rejser*.

Afsnittet indeholder mange interessante detaljer, men jeg vil særlig fremhæve to mere generelle momenter i analyse, dels påpegningen af Staunings betydelige udenrigspolitiske interesse, dels og navnlig analysen af hans nordiske politik. Staunings forhold til partifællerne i Sverige og Norge var aldrig godt; han kunne dårligt med Hjalmar Branting, og heller ikke i 1930'erne lykkedes det at skabe en større indbyrdes forståelse; i forholdet til Norge lagde Grønlandssagen, som havde Staunings store interesse, gift i mange år.

Robert Petersens bog er, som det vil være fremgået, et kompetent håndværk, som vel ikke bringer opsigtsvækkende afsløringer, men som her og der føjer nye væsentlige detaljer til kendskabet til socialdemokratiets historie (ikke blot på forsvarsområdet for øvrigt), og som ikke mindst via en solid fornemmelse for partiets interne liv og dets skrevne og især uskrevne love giver tolkningerne en vinkel, som er nyttig for den, der nærmer sig de samme problemstillinger udefra.

1) Se *Om fredens nødvendighed* (1981), anmeldt i *Politica*, 14. årg., nr. 1, s. 138-39; og *Om nødvendigheden af dansk fredspolitik* (1982).

Nikolaj Petersen

Jadwiga Staniszkis, *Pologne: la revolution autolimitée*, Paris: Presses Universitaires de France, 1982, 335 s., 135,00 FF. (Tysk udgave: *Die sie Selbstbeschränkende Revolution*, Hamburg: WSA Verlag, 1983, 76,99 DM).

Alain Touraine, Francois Dubet, Michel Wieviorka et Jan Strzelecki, *Solidarité, Analyse d'un mouvement social, Pologne 1980-1981*, Paris: Fayard, 1982, 309 s., 65,00 FF.

De to bøger, der her skal omtales, handler om næsten det samme, og de er begge skrevet af sociologer, der var mere eller mindre involveret i den bevægelse, de analyserer. Blandt årsagerne til at bøgerne alligevel er ret forskellige kan nævnes blandt andet det personlige udgangspunkt, intentionen og den anvendte metode.

Jadwiga Staniszkis blev allerede i august 1980 under strejken i Gdansk medlem af den ekspertgruppe, der bistod strejkekomiteen med at forhandle sig frem til Gdansk-aftalens 21 punkter. Hun gik dernæst ind i Solidarnosc, hvor hun i et tæt samarbejde med ledelsen (KKP), fungerede videre som ekspert. Hun var således bevægelsens repræsentant i flere statslige kommissioner, og som noget af det sidste var hun med til at skrive Solidarnosc's program. Det dybe engagement er en del af baggrunden for en skarp kritik af eksperternes rolle, af bevægelsens struktur og funktionsmåde, og af en række politisk-taktiske beslutninger, først og fremmest afblæsningen af generalstrejken i marts 1981. Staniszkis betragter beslutningen som en fatal fejltagelse, der havde krigsretstilstanden som sin yderste

konsekvens. Dette og andre politiske standpunkter bliver følgelig en del af analysens rygrad.

Det er hendes hovedsigte at »beskrive en revolutions specielle dynamik og teknik i et post-totalitært system, dens karakteristiske ideologiske underdetermination, dens multidimensionalitet og dens forskellige rytme for politiske, sociale og kulturelle processer« (p. 17). Til dette formål anvender Staniszkis et baggrundsmateriale af vidt forskellig karakter, og hendes bog er da også på godt og ondt en blanding af teoretiske overvejelser, handlingsanvisninger og sammenfatning af historiske begivenhedsforløb. Der er teser fra en (upubliceret) bog, *The Dialectic of Socialist Society* (uddrag i *Soviet Studies*, april 1979), artikler skrevet til bevægelsens presse, samt anvendelse af de interview-undersøgelser som Solidarnosc's egne sociologer til stadighed lavede. Også rækken af teoretiske inspirationskilder er af ret så heterogen (ja næsten eklektisk) krakter. Den spænder fra amerikanske politologer (især Juan Linz, men også Seymour Lipset) til marxister (som Lukács og Perry Anderson) og sprogteoretikere (Basil Bernstein). Som følge af en stram disponering og det tidligere omtalte politiske udgangspunkt fremtræder bogen alligevel som en interessant, samlet og kompleks helhed. Præcis dette udgør den største forskel i forhold til den anden bog.

Touraines undersøgelse af Solidarnosc er den foreløbig sidste i en række studier af sociale bevægelser (studenter-, anti-atomkraft- og regionalbevægelser). Studiet her er udført af et frans-polsk forskerhold, der arbejdede »i marken« fra april til november 1981. Holdets polske del blev ledet af sociologen Jan Strelzki, der siden 1950'erne har tilhørt den såkaldte revisionistiske fløj i PZPR (Polens forenede arbejderparti). I 1970'erne var han først medunderskriver af en eurokommunistisk inspireret kritik af partiet og dernæst talsmand for den halvofficielle reformgruppe DiP (Erfaring og Fremtid). Som det sidste skal det nævnes, at han også fungerede som ekspert for en af de regionale ledelser i Solidarnosc.

Touraines sigte er i forhold til Staniszkis' mere begrænset, nemlig at »forstå karakteren, funktionen og udviklingen af en af de mest betydningsfulde sociale bevægelser, der har bragt et land i oprør, her ved slutningen af det 20. århundrede« (p. 14). Til dette formål anvendes den såkaldte sociologiske interventionsmetode, der blev udviklet i 1978 (præsenteret i bogen *La Voix et le Regard*). Mere konkret er metoden et forsøg på at være en slags dialog mellem aktivisternes egne analyse af deres handlinger og forskernes opfattelse, således at aktivisterne bliver såvel objekt som subjekt i analysen.

Der blev dannet mindre grupper af aktivister i de byer, der udgjorde bevægelsens hovedcentre (Gdansk, Katowice, Szczecin, Lodz og Wroclaw). Dernæst mødte aktivisterne repræsentanter fra forskellige dele af det offentlige liv, og disse møder blev basis for udarbejdelsen af en første analyse. Forskerne fremlagde så deres teser, og de undersøgte, hvordan sammenstødet mellem disse to opfattelser udviklede sig. Dette er analysens primære dokumentationsmateriale, men det blev suppleret med interview af ledere og eksperter i bevægelsen, samt deltagelse på dens kongres.

Holdet understreger, at studiet er foretaget blandt Solidarnosc-aktivister på virksomhedsniveau. Hvad man altså ikke undersøger er programmer, statutter eller diskussioner og beslutninger på lederniveau. Og heller ikke bevægelsens

omfattende presse. Begrundelsen for dette er at »medlemmerne i en social bevægelse ikke bare er en simpel masse, der ledes af nogle umiddelbare interesser, som lederne omsætter i programmer og politiske strategier« (p. 17).

Bevægelsen, Partiet og Systemet. Det er disse tre elementer, og især relationerne mellem dem der interesserer Staniszkis. Vanskeligheden ved at analysere revolutionens muligheder hænger netop sammen med, at der finder et samspil sted mellem flere fænomener, og disse udvikler sig med hver sin dynamik: 1. Solidarnosc's »selvbegrænsede revolution«, 2. partiets reaktion på samme, 3. en accelereret kulturel modernisering (med elementer af en kulturrevolution), 4. en modsætning, der er indbygget i det politiske system (tendens mod henholdsvis væk fra totalitarisme), samt 5. den stadig dybere økonomiske krise. Disse fem fænomener indgår alle i den polariseringsmekanisme mellem Solidarnosc, partiet og staten, der er en anden af bogens centrale emner.

Analysen af Solidarnosc-bevægelsens udvikling er på en række punkter ens i de to bøger. Den beskrives således som tre-faset, men de tre faser karakteriseres delvist forskelligt, og udgangspunktet er også forskelligt.

Staniszkis beskriver først de udtryksformer som arbejderklassens protester antog i 1970'erne. I første halvdel drejede det sig om en populistisk form, der senere ændredes til en korporativistisk. Overgangen fra denne til 1980'ernes klasse-mæssige form er samtidig overgangen mellem første og anden strejkebølge i sommeren 1980. Bruddet præciseres til dannelsen af en fælles strejkekomité for Gdansk-området, samt den generelle karakter af dens krav. Touraine beskriver derimod mest den økonomiske udvikling, intelligentsiaens politiske tænkning og den katolske kirke som bevægelsens forudsætninger. Derudover lægger han langt større vægt på at analysere forskellige dimensioner, der i Solidarnosc var smeltet mere eller mindre sammen. Det drejer sig om en klass-, en demokratisk og en national dimension. Den analytiske sondring mellem disse tre dimensioner er noget af det vigtigste i hele hans analyse, og det er næsten fraværende hos Staniszkis, der er mere interesseret i politisk-taktiske og organisatoriske modsætninger.

De tre perioder kalder Staniszkis for 1. »den selvbegrænsede revolution« (september 80 – til marts 81), 2. »identitetskrisen« (april – juli 81) og 3. »den åbne konspiration« (juli – december 81). Det er desværre kun den første periode der analyseres dybtgående og selv-tændigt (kapitel 2). Staniszkis beskriver hvorledes det i denne periode drejer sig om at overleve som bevægelse, om at institutionalisere det vundne indenfor et fagforeningsperspektiv. Det er samtidig masse-mobiliseringens og massestrejkernes tid. Det typiske for perioden er det, der kaldes symbolsk politik og erstatningskonflikter. Men det er også en tid, hvor der viser sig visse tærskler for Solidarnosc's handlen. Og det er snævrere grænser end de, der fra starten blev taget for givet, jvf. det strategiske indhold i begrebet »den selvbegrænsede revolution«. Denne strategi blev udviklet indenfor organisationen KOR's rammer og videreført af Solidarnosc. På linje med Staniszkis' tidligere distance til KOR, afviser hun strategien og dens konsekvenser. Hun beskriver, hvorledes modsætningerne opbygges mellem den kolossale sociale energi og de langsomt erkendte grænser, og hvorledes en del af solidarnosc-ledelsen i marts 1981 afblæste den generalstrejke, der ville have sprængt rammerne. Dette havde afgørende konsekvenser for bevægelsen. For det første mistede medlemmerne

troen på deres egen revolution, og for det andet måtte man udvide kampfeltet. De løsninger der fik størst tilslutning var bestræbelserne på, at opbygge en delvis uafhængig rådsbevægelse, og omdefineringen af Solidarnosc til en social bevægelse. En formel der tillod politiske initiativer.

Selve periodeinddelingen bliver kun behandlet direkte i bogens indledning, men indgår naturligvis i det kapitel hvor Staniszkis analyserer den sociale bevidstheds udvikling. Dette sker fra to vinkler. For det første ser hun på arbejderbevidsthedens dynamik, samt de bånd den knytter til den politiske praksis. For det andet på det hun kalder den ideologiske underdetermination. Mere konkret søger hun at skitsere tre forhindringer for udviklingen af en emancipatorisk politisk bevidsthed: en begrænset semantisk formåen, reifikation af magtstrukturen og en specielle »antipolitiske« politiske kultur i Solidarnosc, der karakteriseres ved a-historisme, politisk moralisme, endimensionalitet og statusorientering. Det mest interessante i dette kapital er utvivlsomt, at hun søger at redegøre for sammenhængen mellem bevægelsens praksis og medlemmernes politiske bevidsthedsniveau.

I Staniszkis' analyse er der naturligvis flere teser og resultater, der kan diskuteres. Man kan anfægte brugen af en bestemt metode eller måske det politiske udgangspunkt. Hovedsagen er, at det er muligt. Det kan man nemlig ikke sige om Touraines fremstilling. Har man først accepteret den anvendte metode, må man også acceptere de resultater, der præsenteres. Derudover kan det kritiseres, at Touraine i sin omtale af det selvbegrænsede ved bevægelsen ikke beskriver dets dobbelte karakter. At begrebet dækker over både »hvad man vil«, men også »hvad man tror man kan«. Touraine beskriver alene rammerne, såvel de eksterne (USSR) som interne (parti, økonomisk krise og kirken). Til gengæld giver bogen et udmærket indtryk af bevægelsens udvikling, af tidsbestemte stemninger og af perspektiverne. Altsammen som det blev oplevet »fra neden«. Herefter skal jeg kort omtale Staniszkis' analyse af partiet og det politiske system.

Det der førte til en situation, hvor dannelsen af Solidarnosc blev mulig, skyldes mere udviklingen af det politiske system end forværringen af den økonomiske situation. Dette er – sammen med opfattelsen af, at det er partiets udvikling mere end Solidarnosc's, der kan forklare krigsretstilstanden – blandt de vigtigste af Staniszkis' teser.

Hun beskriver, hvorledes det politiske system i 1970'erne blev omdannet fra et totalitært til et typisk eksempel på et bureaukratisk-autoritært system. Dette skete ved, at der blev tilføjet nye elementer, så som den omtalte korporative integrationsteknik, en (skrøbelig) pluralisme, der blev baseret på en »repressiv tolerance«, og at kriserne (i det omfang de var fremprovokerede) blev anvendt som en slags regulatormekanisme. I konsekvens heraf beskriver hun samspillet mellem to processer: dels reduceringen (fra oven) af den totalitære dominans og dels oprettholdelsen af næsten alle traditionelle totalitære teknikker. I en partifraktionssammenhæng kan omdannelsen beskrives som en del af Gierekfløjens strategi, og dannelsen af Solidarnosc er følgelig et af strategiens biprodukter. Den »hårde linje« i partiet (Olszowski/Grabski-fløjen) fik således ved at støtte Solidarnosc's kamp en ny mulighed for at bekæmpe Gierekfløjens strategi. Denne situation er udgangspunktet for den anden fase af udviklingen af et post-totalitært regime. En

fase der begyndte med Solidarnosc, og blev afsluttet med militærkuppet. Det er ret usædvanligt at ofre så meget opmærksomhed på partiet, men Staniszki's analyse synes at vise, at der er grund til det.

Det ulmer stadig i den polske undergrund, og de to bøger giver en fremragende baggrund, hvis man ønsker at tage pejlinger af, hvordan udviklingsmønstret for et nyt oprør kan tænkes at tage form. Staniszki skrev sin konklusion 14 dage før militærkuppet, og noget lignende gælder for Touraine. Der er derfor behov for nogle korrektioner, og der står en del ubesvarede spørgsmål tilbage. Først og fremmest karakteren af den nye regimeform og spørgsmålet om udviklingen i PZPR. Men selvfølgelig også oppositionens opfattelse – på det politiske og ideologiske plan – af den nye situation, der blev indledt i december 1981.

Knud Erik Jørgensen

Ragnar Waldahl, *Kommunikasjon og politisk deltagelse*, Oslo: Universitetsforlaget, 1982. 309 s., 118,00 N.Kr.

Massemediene er det almindelige menneskes vigtigste informationskilde om det, som sker i samfundet. Massemediene har en dagsordensættende funktion, og medierne giver folk et diskussionsgrundlag, som de kan benytte i samvær med andre.

Med udgangspunkt i sådanne betragtninger over massemediernes væsentligste funktioner diskuterer Ragnar Waldahl i sin bog en række problemer, som knytter sig til den almindelige vælgers deltagelse i samfundets kommunikationsprocesser. Bogens kapitler, der tildels er tidligere offentliggjorte arbejder, behandler således vælgernes deltagelse i politisk kommunikation, holdningerne til det politiske indhold i de norske massemedier samt, hvordan deltagelse i politisk kommunikation påvirker præferencer ved valgene.

Det empiriske materiale, der i bogen er benyttet til at belyse de nævnte problemstillinger, er indsamlet inden for det norske valgforskningsprogram ved Institutt for samfunnsforskning i Oslo, hvortil et panel blev interviewet i 1965 og i 1969 både før og efter valget, samt efter valget i 1973. Dataene giver altså mulighed for at se på ændringer over tid.

Waldahl tager udgangspunkt i, at udviklingen på medieområdet i dette århundrede kan betegnes som en kommunikationsekspllosion. At denne udvikling langt fra er afsluttet end ikke for dette århundrede, hvorfor vi kan forvente en lang række nye samspil, ændrer ikke ved relevansen af de konklusioner, som Waldahl stiller op. Man kan eventuelt stille spørgsmålstejn ved prediktionsværdien af konklusionerne idet den fortsatte teknologiske udvikling og den deraf følgende ændring også for mulighederne for politisk kommunikation sandsynligvis vil medføre ændringer også for det samspil, som foregår mellem politik, massemedier og vælgere.

Men denne eventuelle udvikling har endnu ikke gjort de konklusioner, som Waldahl når frem til, irrelevante. Lad os derfor se nærmere på konklusionerne.